

Watzatka Ágnes

A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform II.*

A reform énekkészlete

A Mária Teréziához kapcsolódó egyházi-ének-reform művelődéstörténeti hátterét és kialakulását egy előző tanulmányban ismertettem.¹ E második részben a reform hatása alatt kialakult énekkészletről és annak forrásairól lesz szó.

Watzatka Ágnes (Budapest) zenetörténész, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont munkatársa.

A felvilágosodás egyházi énekeiről a reform hazájában, Ausztriában is alig találni szakirodalmat. Az osztrák zenei lexikonban egyetlen átfogó cikk foglalkozik a reform legfontosabb „találmányával”, a német misével (Deutsche Singmesse), egyébként csak igen szórványos és általánosságokban mozgó szakirodalmat találunk róla. Ennek több oka is van. Az első egy gyakorlati ok: 1770 és 1830 között, amikor ez a készlet kibontakozott és divatba jött, alig nyomtatnak kottás énekeskönyvet; a könnyen megjegyezhető dallamokat nem tartották fontosnak lejegyezni, megelégedtek a hosszú szövegek rögzítésével. A XIX. század közepétől egyre több a kottás énekeskönyv, de ekkorra a gálás stílus már kiment a divatból, a dallamokat leegyszerűsítették vagy lecserélték újabbakra. Ez a kései dokumentáció tehát részleges és nem teljesen releváns.

A második egy eszmei ok. A XIX. század közepétől érvényre jutó historizmus hatására újra felfedezték a XVI–XVII. század elfelejtett, sokkal értékesebb és egyházasabb dallamait. A feledésből újraélesztett régi énekkészlet kiszorította az énekeskönyvekből a „felvilágosult” énekeket, és értéktelennek bélyegezte őket. Ezt a folyamatot pecsételte meg az 1974-ben elkészült egységes német énekeskönyv, a *Gotteslob*: törzsanyagából kimaradtak ezek a darabok, csak a függelékbe került be néhány.² Ennek az anyagnak a tanulmányozását tehát a hiteles dallamok hiánya teszi nehézé.

Kodálytól tudjuk, és az *Éneklő Egyház* megjelenése óta hangsúlyozottan tudatában vagyunk annak, hogy akárcsak a népdaloknál, az egyházi énekek esetében is a népi gyakorlat ad igazi eligazítást az énekek elterjedéséről és zenei

* A jelen tanulmány megírásánál azoknak a kutatásoknak az eredményeire támaszkodtam, amelyeket 2004-ben és 2005-ben a bécsi Collegium Hungaricum, illetve az Österreichischer Austauschdienst támogatásával végeztem. Támogatásukért ezúttal is köszönetet mondok.

¹ *Magyar Egyházzene* XIX (2011/2012) 353–366.

² A *Gotteslob* énekeskönyvet azonos formátumban és nyomdai tükörrel adták ki Európa összes németajkú egyházmegyéje számára. Az énekanyag legnagyobb része mindenkinek közös, de tartozik hozzá egy országos függelék (Ausztria, Svájc, Magyarország, Románia etc. számára), illetve egy egyházmegyei függelék. A bécsi egyházmegyében használt *Gotteslob*-ban az első függelékben az egész Ausztriára jellemző énekek, a második függelékben a bécsi egyházmegyében használt énekek szerepeltek. — A *Gotteslob* új, 2013-as kiadásához csak országos függelékeket készítettek.

alakjáról. Egy énekeskönyv csak részleges és gyarló tükrö a tényleges énekgyakorlatnak, hiszen egy-egy énekeskönyv szerkesztője a legtöbb esetben saját és mások új szerzeményeit is bőségesen mellékelte az ismert és közszájon forgó énekanyaghoz, és gyakran az új énekanyag került túlsúlyba. Ezt az indokolta, hogy a XIX. században —valószínűleg a korábbi korokhoz hasonlóan— általános igény volt új énekekre, és ezeket a közönség örömmel fogadta. De hogy egy énekeskönyv új énekei közül melyek terjedtek el, és melyek maradtak meg pusztán írott betűnek és kottafejnek, az további bizonyításra szorul. Ez a bizonyítás esetünkben két úton történhet: a XVIII–XIX., esetleg XX. századi írott forrásokból —énekeskönyvekből, kézírásos kántorkönyvekből—, illetve az élő népi gyakorlatból.

Tekintve, hogy a reform-énekkészlet nemcsak Bécsben és Ausztriában, hanem a Habsburg Monarchia egész területén, így hazánkban, Csehországban és a mai Lengyelország déli részén is elterjedt, az 1780–1870 között kiadott egyházi énektárak anyagának tudományos értékű felmérése olyan szisztematikus vállalkozásnak tűnik, amelynek elvégzésére nem látunk esélyt. Mégis létezik ez irányban egy részfelmérés, amely elég kiterjedt és részletes ahhoz, hogy tudományosan értékelhető eredményeket igérjen.

A „dunai svábok” énekkészletének kiadása

Franz Metz müncheni zenetörténész, orgonaművész és egyházkarnagy a román Bánságban született, és egy ideig a temesvári székesegyház zeneigazgatója volt. Kántor édesapjától jelentős egyháziénektár- és -kéziratgyűjteményt örökölt, amelyet maga is szorgalmasan gyarapított. Ezek nagyobb részt a romániai és a szerbiai Bánságból, kisebb részt Dél-Magyarországról származnak, emellett Metz sokat kutatott az Országos Széchényi Könyvtárban, és több dunántúli város könyvtárában, levéltárában, egyházi kottatárában. A reformkészlet elterjedésének teljes körű dokumentálásához az Ausztria, Csehország, Szlovákia és Lengyelország területén élő németek hagyományait is ugyanilyen mértékben föl kellene mérni és össze kellene írni. Bármennyire részlegesek is Metz adatai, felbecsülhetetlen értékűek.

2008-ban Metz *Das Kirchenlied der Donauschwaben*³ (A dunai svábok egyházi éneke) címmel egy csaknem 700 oldalra terjedő monográfiát adott ki, amelyben számba vette az általa ismert nyomtatott és írott forrásokat, és a bennük található énekekről részletes jegyzéket készített.

³ A *sváb* jelző a hazánkba a XVIII. század folyamán telepedett németajkú lakosságot jelöli, s valószínűleg a ma Bajorországhoz tartozó, Baden-Württemberg állammal határos Schwaben tartomány (jelentősebb központjai Augsburg és Ulm) nevéből alakult ki. „Svábjaink” nagyobb részt Bajorország különböző területeiről s Württembergből jöttek Magyarországra. A *Donauschwaben* fogalmat a második világháború után alkották meg Amerikában; ez a fogalom a Duna menti németeket, azaz a történelmi Magyarország területén élő „svábokat” jelöli, megkülönböztetve őket a Bajorországban élőktől.

Könyvében Metz négy csoportba sorolja az általa jegyzett és feldolgozott forrásokat:

1. svábok által lakott településeken kiadott énekeskönyvek,
2. az Osztrák-Magyar Monarchia vagy a német államok területén kiadott énekeskönyvek, amelyeket a sváb közösségek használtak,
3. papok, kántorok, tanítók által összeállított kéziratok egyháziének-gyűjtemények,
4. nyomtatott kántorkönyvek, amelyeket sváb kántortanítók állítottak össze, vagy amelyekből a Monarchia tanítóképző intézeteiben tanítottak.

Ezekhez hozzájön egy ötödik csoport is: a búcsúkon és könyvesboltokban árusított ponyvakiadványoké, amelyek általában 3–4, ritkábban több új ének szövegét tartalmazzák. Az Országos Széchényi Könyvtár több száz ilyet őriz, magyar, német és szlovák nyelven.

A felsorolt források többsége (kb. 95 százalék) csak szövegeket tartalmaz. Metz 747 forrást sorol fel. Ezek időrendi besorolása:

<i>Időtartam</i>	<i>Sorszám</i>	<i>Források száma</i>
1715–1750	1–12	12 forrás
1751–1800	13–80	68 forrás
1801–1850	81–205	125 forrás
1851–1900	206–464	259 forrás
1901–1950	465–722	258 forrás
1951–2000	723–747	25 forrás

Figyelmet érdemel a Metz által felsorolt forrástípusok között az első: „svábok által lakott településeken kiadott énekeskönyvek”. Ebbe a kategóriába ugyan is egy nekünk igen fontos típus is tartozik: a *hagyományőrző* énekeskönyv. Ez kizárólag az illető közösség ismert és rendszeresen énekelt készletét tartalmazza, és értékében közelít egy részletes népi gyűjtéshez.

A svábok két nagy hullámban, VI. Károly alatt 1722 körül és Mária Terézia alatt 1740–1780 között költöztek Magyarországra, hogy a török háborúk után elnéptelenedett Dunántúlon, Szatmár környékén, Bánságban és a Határőrvidéken a parlagon maradt földeket újra megmunkálják. A különböző vidékekről érkező közösségek úgy lettek egymás szomszédjai, hogy eltérő nyelvjárást beszéltek, másképp öltöztek, másképp és mást énekeltek.

A kiegyezés után a hirtelen fejlődésnek indult magyar művelődés fenyegetni látszott az egyébként sem egységes sváb parasztkultúrát. Az 1860-as években hagyományőrzési hullám indult: a sváb falvak és németajkú városi közösségek összefoglalták és nyomtatásban adták ki saját egyháziének-hagyományukat, de csak szöveget tartalmazó egyháziének-tárak formájában. Ezek az énektárak az 1700-as években magukkal hozott énekkészlet mellett már az új hazában tanult, többnyire Bécsből hozott énekeket is tartalmazták, néhány kedvelt magyar énekkel együtt, amelyekhez tükörfordításos német szöveget alkalmaztak.

A hagyományőrző énekeskönyvek sora az 1860-as pancsovai énekeskönyvvel kezdődik, és a második világháborút megelőző gazdasági válság alatt torpan meg. Vecsés község 1933-ban készítette el és adta ki hagyományos énekeskönyvét, a szokott módon csak szöveges formában. Szerkesztője, Szeidl Oszkár kántortanító azonban lekottázta az összes ének dallamát és átadta Zsasskovszky József teológiai tanárnak, aki négyszólamú orgonakíséretet komponált a dallamokhoz. A 159, négy szólamra megharmonizált éneket tartalmazó kéziratot kántorkönyvről néhány facsimile-utánnymás készült.⁴ Ez a kántorkönyv felbecsülhetetlen értékű, ugyanis tartalmazza Vecsés német katolikus énekhagyományát egy igen hiteles, jelentéktelen ügyetlenségekkel lejegyzett formában.

A második világháború utáni események: a svábok háborús bűnrészességgel vádolása, tömeges kitelepítése, a falvak betelepítése más vidékekről származó lakosokkal pusztító hatással volt a hagyományőrzésre; mára a sváb falvak többségében csak az idősek beszélnek és értik a hagyományos dialektust. Sajátos módon mindez nem érintette a templomi éneklést; hagyományos egyházi énekeiket a szöveges énekeskönyvek segítségével továbbra is németül énekelték, és igyekeznek ma is énekelni.

A II. vatikáni zsinat által kezdeményezett változások vezettek az egységes német énekeskönyv, a *Gotteslob* kiadásához, amely a magyarországi svábok számára is elkészült. Ez az énekeskönyv nekik használhatatlan. Ők nem érdeklődnek a felújított XVI–XVII. századi énekek, még kevésbé az újonnan komponált énekek iránt; diaszpórában élve saját, önazonosságot közvetítő hagyományukhoz ragaszkodnak.

A rendszerváltás óta a magyarországi sváb falvakban a hagyományőrző énekeskönyvek új nemzedéke készül: ezúttal kottás énekeskönyvek sora. Pilisszentiván kottás énekeskönyvét 1996-ban adta ki Franz Neubrandt pilisszentiváni kántor az 1927-es szöveges énekeskönyv alapján.⁵ Az énekek többségét ismerte, a többit egy idős asszony éneklése nyomán tudta lejegyezni. A solymári kottás énekeskönyv az 1926-ban kiadott szöveges énekeskönyv nyomán készült el 2005-ben.⁶ Az énekeskönyv anyagát Kelemen Margit zenetanár és kántor énekeltette magnóra és jegyezte le, munkájához Franz Neubrandttól kapott segítséget.

A pilisszentivániak a Rajna mellől érkeztek, a solymáriak Bajorországból. Bár a két falu határos egymással, hagyományuk jelentős eltérést mutat egymástól, más énekeket, ugyanazon énekek más dallami és szövegi változatait

⁴ Egyet Vecsésen őriznek, jómagam az egri székesegyház karzatán található példányról szereztem másolatot.

⁵ Az énekeskönyv címe: *Lobet den Herrn! Gesang- und Gebetbuch. Gesammelt und zusammengestellt von Franz Neubrandt Kantor in Pilisszentiván/Sanktiwan bei Ofen*. Franz Walper, Schaumar 1996.

⁶ Az énekeskönyv címe: *Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Eine Sammlung von Gebeten und Kirchengesängen für katholische Christen in Schaumar/Solymár aufgrund der Liturgiereform*. Schaumar/Solymár 2005.

rögzítették. A két énekeskönyvben a közös anyagot —azonos énekek azonos szöveggel és dallammal— az elmúlt 150 évben asszimilált, többnyire magyar gyakorlatból átültetett énekek képezik.

2011-ben Franz Metz egyházi énektárat adott ki *Katholisches Gesangbuch der Donauschwaben* (A dunai svábok katolikus énektára) címmel (Edition Musik Südost, München). Ez az énekeskönyv bizonyos értelemben az Éneklő Egyházhoz hasonlítható; Metz benne a svábok legismertebb és legkedveltebb énekeit adta ki, arra törekedve, hogy minél általánosabban ismert változatban közzölje dallamukat. Ez tehát a maga módján ugyancsak élő gyakorlatot közvetít.

A bécsi reform énekei a gyakorlatban

A következőkben a bécsi reform énekkészletének gyakorlatba való átvételét és továbbélését dokumentálom; közlöm az egyes dallamok elterjedését a Metz által számbavett forrásokban, majd külön a három általam ismert hagyomány-őrző énekeskönyvben és a Metz által kiadott újabb kottás énekeskönyvben.

A táblázat oszlopainak rövidítései:

Ék	Énekeskönyv. Az oszlopban megjelenő rövidítések:
	D1 Denis 1774-es énekeskönyve
	D2 Denis bővített, 35 éneket tartalmazó könyve
	MT Mária Terézia vsz. 1776-ban kiadott énekkönyve
	WK a bécsi konzisztórium 1781-es tervezete
	L Az 1777-es landshuti énekeskönyv
	R Riedel 1773-as himnuszos könyve
	IF Ignaz Franz szerzeménye
Terj.	Az ének elterjedését mutató szám: hány Metz által számbavett forrásban szerepel az ének. Ahol az ének a mintán kívül csak egy-két forrásban fordul elő, feltüntettem a megjelenés évszámát is, ugyanis a néprajzi gyűjtés alapelvei szerint „egy példa nem példa”, legalább két, de inkább három előfordulás szükséges az értékelhetőséghez.
MKD	Metz: <i>Katholisches Kirchengesangbuch der Donauschwaben</i>
P	Az 1996-os pilisszentiváni énekeskönyv
S	A 2005-ös solymári énekeskönyv
V	Az 1933-as vecsési énekeskönyv

Néha egy-egy ének több változatban is szerepel egy énekeskönyvben, ezt jelzi a több szám egy oszlopban. A szövegváltozatot vagy az eredetinek tekintett dallamra vagy annak egy díszesebb, esetleg egyszerűbb változatára, ritkán más dallamra énekelik.

1. Michael Denis énekei

	Idő/ alkalom	Ének	Ék	Terj.	MKD Nr.	P Nr.	S Nr.	V Nr.
1.	ádvent	<i>Thauet, Himmel, den Gerechten</i>	D1	40	130	13, 4	10	5
2.	karácsony	<i>Dies ist der Tag von Gott gemacht</i>	D1	42	162	–	–	6
3.	nagyböjt	<i>Laß mich deine Leiden singen</i>	D1	92	191	45	44	25
4.	húsvét	<i>Der Heiland ist erstanden</i>	D1	93	206– 208	–	61	–
5.	pünkösd	<i>Komm, heiliger Geist! o dritte Person</i>	D1	28	225	–	71	41
6.	Szentháromság ünnepe	<i>Ich bethe drey Personen</i>	D1	7	–	–	–	–
7.	Úrnapján (Lauda Sion)	<i>Deinem Heiland, deinem Lehrer</i>	D2 / R	39	52	–	100	46
8.	úrnapj és szentségi	<i>Erfreut euch, liebe Seelen</i>	D1	7	–	–	–	–
9.	szentségi ének	<i>O Engel Gottes, eilt hernieder</i>	D2	24	53	–	110	–
10.	szentségi ének	<i>Komm, o fromme Christenschaar</i>	D2	22	–	–	109	–
11.	Mária- ünnepeken	<i>O Mutter Gottes! hoch belohnt</i>	D1	4	–	–	–	–
12.	Mária-ének	<i>O du, des Himmels edle Zier</i>	D2	–	–	–	–	–
13.	Mária kegyképe előtt	<i>Maria! Geist und Mund beginnt dein Lob</i>	D2	5	–	–	–	–
14.	ádventi rorátéra	<i>Maria, sey begrüßet</i>	D1	40	295	8	5	3
15.	a pócsi kegykép- nél	<i>O Maria, sey begrüßet</i>	D1	13	331	11	8	–
15a		<i>O Maria, voll der Gnaden</i>	D1**	11		–	250	–
16.	Mindenszentek ünnepe	<i>Wie herrlich wird Tugend im Himmel gekrönt</i>	D2	–	–	–	–	–
17.	Nepomuki Szent Jánoshoz	<i>Ein frommes Lob-Lied, o Johann!</i>	D1	5	371	–	–	–
18.	Szent Lipóthoz	<i>O Diener Gottes, Leopold</i>	D2	3	–	–	–	–
19.	prédikációs ének	<i>Heiliger Geist, komm zu verbreiten</i>	D2	9	–	–	–	–
20.	tanító prédikációra	<i>O Gott, segne diese Lehren</i>	D2	5	–	–	–	–
21.	vasárnapi prédikációra vagy misére	<i>In Gott des Vaters und des Sohns</i>	D1	82	99	75	85	128
22.	Asperges	<i>Besprengte meine Seele</i>	D2	1 (2005)	–	–	83	–
23.	Vidi aquam	<i>So wie die Wasserquellen</i>	D2	1 (2005)	–	–	84	–
24.	áldáskérő ének	<i>Segne, Jesu, deine Heerde</i>	D2 / MT	35	–	–	–	–

25.	Te Deum	<i>Großer Gott, wir loben dich</i>	D2 / IF	93	94	82, 83	96, 97	122, 123
26.	esőért	<i>O Schöpfer, dessen Allmachtswort</i>	D1	1 (1884)	–	–	–	–
27.	jó időért	<i>Wir fliehen zu dir nur, Allmächtiger</i>	D1	4	–	–	–	–
27a	Mária-ének	<i>Ihr Kräfte der Seele</i>	D1	11	–	139	173	83
28.	jó időjárásért	<i>Strenger Richer aller Sünder</i>	D2 / IF	54	120	206	236	121
29.	drágaság idején	<i>Gott des Himmels und der Erde</i>	D1	12	–	–	–	–
30.	háború idején	<i>Herr, wir tragen unsre Schuld</i>	D1	3	–	–	–	–
31.	szükségben vagy bajban	<i>O Herr! wir sind getroffen</i>	D1	1 (1880)	–	–	–	–
32.	bűnbánati ének	<i>Selig, himmlisch ist das Leben</i>	D2	21	–	205	55	–
33.	bűnbánati ének	<i>Erbarne, Gott, erbarme!</i>	D2	–	–	–	–	–
34.	alkalmi ének	<i>Gott, höchster Herr, ich liebe dich</i>	D2	–	–	–	–	–
35.	alkalmi ének	<i>Christen, lasset uns erschwingen</i>	D2	2 (1882, 1910)	–	–	–	–
36.	halottimise-ének	<i>O Menschenvater, voll der Huld</i>	D2 / L	10	–	–	–	–

A táblázatot egyszerűen értékelve elmondhatjuk, hogy az énekek egy harmada (harmincnyolcból tizenhárom ének) széles körben ismertnek számított (húsznál több forrásban előfordul), ezekből öt ének (az anyag egy nyolcada) nagy népszerűségnek és általános elterjedésnek örvendett (ötvennél több forrásban szerepel). A táblázatba bevettem két olyan éneket, amelyek a Denis által költött új ének dallamául szolgáltak, de egyik esetben a dallammintával együtt az eredeti szöveg is megőrződött az új szöveg mellett, (15a), illetve a dallam a régi szöveggel jobban fennmaradt, mint az újjal (27a).

2. Mária Terézia énekeskönyve

	Idő/ alkalom	Ének	Ék	Terj.	MKD Nr.	P Nr.	S Nr.	V Nr.
1.	ádvent	<i>Auf Sion! dein Verlangen</i>	MT	9	–	–	–	–
2.	ádvent	<i>Einmal ist der Herr gekommen</i>	MT / IF	–	–	–	–	–
3.	karácsony	<i>Sei mir begrüßet, Jesu</i>	MT	1 (1880)	–	–	–	–
4.	Újév	<i>O Gott, du, Herr der Zeit</i>	MT	–	–	–	–	–
5.	hamvazószerda	<i>Laß mit Asche dich bestreuen</i>	MT / IF	1 (1996)	–	42	–	–
6.	nagyböjt	<i>Fastet! sprachen die Propheten</i>	MT / IF	–	–	–	–	–
7.	Stabat Mater	<i>Wer kann deine bittre Zählen</i>	MT	18	203	–	57	–

8.	Stabat Mater	<i>Bei dem Kreuz mit nassen Wangen</i>	MT / R	57	194	33	31	–
9.	nagycsütörtök	<i>Heut hat der Herr in einem Saal</i>	MT	–	–	–	–	–
10.	nagyszombat	<i>O welch ein Schmerz</i>	MT	5	–	–	–	–
11.	nagyhét	<i>Der Fürst und Herr der Cherubinen</i>	MT	1 (1996)	–	35	–	–
12.	húsvét éjszakája	<i>Der Heiland ist erstanden</i>	MT / D1	93	207	–	61	–
13.	könyörgőnapok	<i>Strenger Richter aller Sünder</i>	MT / D2 / IF	54	120	206	236	121
14.	áldozócsütörtök	<i>Du, mein Heiland, mein Berather</i>	MT	–	–	–	–	–
15.	pünkösd	<i>Nun ist des Heilands Werk vollendet</i>	MT	–	–	–	–	–
16.	Szentháromság	<i>Wir Christen beten drei Personen</i>	MT	–	–	–	–	–
17.	Úrnapja	<i>Kommt zum großen Abendmahl</i>	MT	1 (1884)	–	–	–	–
18.	Szeplőtelen Fogantatás	<i>Dem Herren, der die Welt regiert</i>	MT	–	–	–	–	–
19.	Gyertyaszentelő	<i>Das wahre Licht der ganzen Welt</i>	MT / IF	4	–	–	–	–
20.	Angyali üdvözlésre	<i>Als die Zeit herangekommen</i>	MT	–	–	–	–	–
21.	Nepomuki Szent János	<i>Auf! kommt unser Gott zu ehren</i>	MT	–	–	–	–	–
22.	Szent Péter és Pál	<i>Glorwürdige Fürsten der Christengemeine</i>	MT / IF	1 (1880)	–	–	–	–
23.	áldozócsütörtök	<i>Ohne Todesfurcht im Herzen</i>	MT / IF	–	–	–	–	–
24.	Órangyalok	<i>Wer in dem Schütz des Höchsten wohnet</i>	MT	–	–	–	–	–
25.	Mária születése	<i>O heller Morgenstern</i>	MT	–	–	–	–	–
26.	Mindenszentek	<i>Wie herrlich wird Tugend</i>	MT / D?	–	–	–	–	–
27.	Halottak napja	<i>Wenn sich in Sions Freudensaal</i>	MT	4	–	–	–	–

Miseénekek (A kötőjellel írt számok az ének megfelelő strófáját jelzik.)

Idő/ alkalom	Ének	ÉK	Terj.	MKD Nr.	P Nr.	S Nr.	V Nr.
28. bejövételre	<i>Wir werfen uns darnieder</i>	MT	118	42-1	80-1	95-1	134-1
29.	<i>Herr des Himmels und der Erde</i>	MT / IF	11	–	–	–	–
30.	<i>Herr, wir kommen in den Tempel</i>	MT / IF	–	–	–	–	–
31.	<i>Zum reinsten Opfer ruft die Pflicht</i>	MT / IF	–	–	–	–	–

32.		<i>Vor deinem Throne werfen wir uns</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
33.	Dicsőöségre	<i>Gott Vater! dir gehöret</i>	MT	-	42-2	80-2	95-2	134-2
34.		<i>Ehre sei Gott in der Höhe</i>	MT	27	-	-	-	-
35.		<i>Dem höchsten Gott sei Ehre</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
36.		<i>Ehre soll gegeben werden</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
37.		<i>Gott, der höchste Herr allein</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
38.	evangélium előtt	<i>Aus Gottes Munde gehet das Evangelium</i>	MT	12	-	73-3	95-3	-
39.		<i>Herr, fröhlich im Gemüthe</i>	MT	1	-	-	-	-
40.		<i>Vom Himmel wurde auf die Erde</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
41.		<i>Die ihr zum Himmel seyd erkoren</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
42.	Hiszekegyre	<i>Wir glauben und bekennen</i>	MT	5	-	80-3	95-4	134-3
43.		<i>An Gott der Vater glauben wir</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
44.		<i>Wir glauben, daß durch seine Macht</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
45.		<i>Ich glaube fest und zweifle nicht</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
46.	felajánlásra	<i>Herr! Laß doch diese Gaben</i>	MT	4	42-3	80-4	95-5	134-4
47.		<i>Herr! Deine Majestät verlangen</i>	MT / IF	5	-	-	-	-
48.		<i>O Herr, wir opfern unsre Herzen</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
49.		<i>Nicht der Rinder, nicht der Schaafte</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
50.	Sanctusra	<i>Laßt uns gen Himmel schwingen</i>	MT / IF	-	42-4	80-5	95-6	134-5
51.		<i>Dreimal heilig sey gepriesen</i>	MT / IF	1	-	-	-	-
52.		<i>Heilig, heilig, heilig soll</i>	MT / IF	3	-	-	-	-
53.		<i>Heilig, heilig, heilig, singen</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
54.	átváltoztatás után	<i>Wer kann das Wunder fassen</i>	MT	-	-	-	-	-
55.		<i>So war es dir noch viel zu wenig</i>	MT	-	-	-	-	-
56.		<i>Seht, was hier die Liebe thut!</i>	MT / IF	1	-	-	-	-
57.		<i>Hier bet ich auf den Knien</i>	MT	4	-	-	95-7	-
58.	áldozásra	<i>Lamm Gottes, das du trugst die Sünden</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
59.		<i>Jesu! laß uns Gnade finden</i>	MT / IF	3	-	-	-	-

60.		<i>Lamm! das du hast getragen</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
61.		<i>Erfreut euch, fromme Seelen!</i>	MT / IF	17	—	—	95-8	—
62.	elbocsátás után	<i>Herr Jesu, laß dein bittres Leiden</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
63.	a mise utáni áldásra	<i>Laß uns, o Herr! mit deinem Segen</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
64.		<i>Da wir nunmehr gehöret</i>	MT	2 (1840, 2005)	—	—	95-9	—
<i>A halottak miséjéhez</i>								
65.	bejövetelre	<i>Herr! Du wollest gnädig denken</i>	MT	5	—	—	—	—
66.	evangéliumra (Dies irae)	<i>O Tag der Angst und Schrecken</i>	MT / IF	7	—	—	—	—
67.	felajánlásra	<i>Herr Jesu Christ! mein Gott du bist</i>	MT / IF	3	—	—	—	—
68.	Sanctus-ra	<i>Heilig, heilig, heilig nennen</i>	MT	1 (1880)	—	—	—	—
69.	átváltoztatás után	<i>Von dem Himmel abgestiegen</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
70.	Agnus Dei-re	<i>O Jesu! reines Gotteslamm!</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
71.	Requiescat után	<i>Herr! wir bitten für die Glieder</i>	MT / IF	1 (1880)	—	—	—	—
72.	prédikáció előtt	<i>Herr! rede denn dein Knecht</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
73.		<i>Herr! dein Wort nur bloß zu hören</i>	MT	—	—	—	—	—
74.	szentségi áldásra	<i>Vom herrlich großen Sakrament</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
75.	áldás után	<i>Segne, Jesu, deine Heerde</i>	D2 / MT / IF	35		—	—	—
76.	Te Deum	<i>Großer Gott, wir loben dich</i>	D2 / MT / IF	93		82, 83	96, 97	122, 123
<i>Alkalmi énekek</i>								
77.	reggeli ének	<i>Ich geh aus meinem Schlafgemach</i>	MT	—	—	—	—	—
78.	hit, remény, szeretet	<i>Herr, ich glaube, Herr, ich hoffe</i>	MT / IF	45		—	74	—
79.	keresztény jószándék	<i>O Herr, laß allzeit deine Güte</i>	MT / IF	—	—	—	—	—
80.	megnyugvás Istenben	<i>Dein Wille, Herr! soll allzeit</i>	MT	3		—	—	—
81.	a bűnös bizalma	<i>Beherrscher Himmels und der Erde</i>	MT	1 (1880)	—	—	—	—
82.	munkánál	<i>Zur Arbeit ist der Mensch geboren</i>	MT / IF	—	—	—	—	—

83. félelemben és bajban	<i>Was klagest du, betrübter Christ</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
84. félelemben és bajban	<i>Mein Gott, ich muß ohn mein Verschulden</i>	MT (1880)	1	-	-	-	-
85. esti ének	<i>Die Sonne weicht, es kommt die Nacht</i>	MT / IF	-	-	-	-	-
86. iskolai ének	<i>Heiliger Geist, komm zu verbreiten</i>	D2 / MT	9	-	-	-	-
87. iskolai ének	<i>O Gott, segne diese Lehren</i>	D2 / MT	5	-	-	-	-

Mária Terézia énekeskönyvének első részében a temporále és szanktorále 27 énekét találjuk, a 72.-től a 76. énekig prédikációs és szentségi énekeket, majd a 77.-től a 87. énekig 11 alkalmi éneket. A 45 éneknyi készletből a felénél kevesebb, 19 darab esetében történt gyakorlatba való átvétel. Csak nyolc ének örvendett viszonylagos elterjedésnek (20-nál több forrás), ezekből öt volt általános ismert (50-nél több forrás), ami a 45 énekes készlet egy kilencedét képezi.

A 27.-től a 71. számig miseénekek vannak a mise egyes részeihez rendelve, úgy, hogy az énekvezető tetszés szerint választhat a készletből. A *Wir werfen uns darnieder* kezdetű miseének, amelyet II. József „normaénekként” kötelezően előírt, a mise összes részéhez tartalmazott „énekeket”. Az egyes részek külön énekként vagy összetartozó egyetlen énekként való kezelése a korabeli forrásokban is teljesen következtelen. Az, hogy Metznél a normaének kezdő része 118-szor, a további részek szórványosan, csak alig néhányszor szerepelnek, a forrásaiban megnyilvánuló következtelenséget mutatja, amelyet ő maga sem igyekezett feloldani. Mivel a miseének egyébként is sajátos műfaj, a többi énektől elkülönítve fogom kezelni. Mária Terézia énekeskönyvének misére vonatkozó része az általános énekanyagnál is kevésbé terjedt el.

3. A bécsi konzisztórium énekeskönyv-tervezete (1781)

Idő/ alkalom	Ének	Ék	Terj.	MKD Nr.	P Nr.	S Nr.	V Nr.
1. reggeli ének	<i>O Gott, mein Herz zu dir erwacht</i>	WK	-	-	-	-	-
2. adventi prédikációra	<i>Ave, Maria klare</i>	WK	10	-	-	-	-
3. karácsonyi prédikációra	<i>Der Tag, der ist so freudenreich</i>	WK	-	-	-	-	-
4. karácsonytól nagyböjtig	<i>Herr, ich lieb dich</i>	WK	1 (1939)	-	-	-	-
5. nagyböjtben prédikációra	<i>O mein Jesu, wer kann sagen</i>	WK	7	-	-	49	27
6. húsvéti prédikációra	<i>Christus ist erstanden</i>	WK	9	208	-	-	33
7. pünkösti prédikációra	<i>Komm, heiliger Geist, mit deiner Gnad</i>	WK	7	-	60	70	129, 41

8.	Mária ünnepeire	<i>O Maria sey gegrüßt, o Jungfrau Maria</i>	WK	–	–	–	–	–
9.	áldás előtt	<i>Wir ehren dich</i> (<i>Wir beten an dich</i>)	WK	63	–	102	120, 119	61a, 61b
10.	áldás alatt	<i>Singt, heilig, heilig</i> (<i>Heilig, heilig, heilig</i>)	WK	80	5	90	104, 105	52
11.	áldás után	<i>Verlaß uns nimmer mehr</i>	WK	32	–	–	–	136
12.	miseének	<i>Kommt, lasset uns Gott ehren</i>	WK	11	–	76	–	131
13.	szentségi ének	<i>Aus Lieb, verwundter Jesu mein</i>	WK	15	56	85	124	49
14.	szentségi ének	<i>Herr, ich glaube, Herr, ich hoffe</i>	WK	44	108	–	74	–
15.	Jézus nevéről	<i>Freuet euch, ihr Himmelsgeister</i>	WK	–	–	–	–	–
16.	a szentmise végére	<i>Kraft und Herrlichkeit der Erden</i>	WK	–	–	–	–	–
17.	szentségi ének	<i>Freut euch, ihr lieben Seelen</i>	WK	1 (1910)	–	–	–	–
18.	Christenlehr előtt	<i>Komm, heiliger Geist, zu Gottes Ehr</i>	WK	–	–	–	–	–
19.	Lorettói litánia	<i>Vater, ewig ungeboren</i>	WK	17	–	–	–	–
20.	nagyheti lelkinapokon	<i>Miserere, miserere</i>	WK	24	–	–	–	–

A bécsi konzisztórium énekeskönyv-tervezetéből az énekek csaknem három negyede terjedt el (20 énekből 14), közismert éneknek ötöt, azaz az anyag egy negyedét tekinthetjük.

Összegzés

A három énekeskönyv anyaga összegezve:

0	énekeskönyvben összesen	34 ének
1–5	énekeskönyvben összesen	24 ének
6–20	énekeskönyvben összesen	18 ének
21–50	énekeskönyvben összesen	15 ének
51–100	énekeskönyvben összesen	12 ének

A „felvilágosult” énekreform három vizsgált énekeskönyve anyagának, 103 éneknek az elterjedése a „sváb” énekhagyományban tehát így összegezhető:

34 ének, az anyag kb. 30 százaléka egyáltalán nem terjedt el,
 24 ének, az anyag kb. egy negyede csekély mértékben tovább élt,
 45 ének, az anyag majdnem fele örvendett széleskörű elterjedésnek, ebből
 12 éneket, az anyag kb. 12 százalékát tekinthetjük általánosan ismert, köz-
 kedvelt éneknek.

Az énekkészlet legelterjedtebb és legismertebb énekeit a következő táblázatban foglaltam össze:

Idő/ Alkalom	Ének	Ék	Terj.	MKD Nr.	P Nr.	S Nr.	V Nr.
1. ádvent	<i>Thauet, Himmel, den Gerechten</i>	D1	40	130	13, 4	10	5
2. ádventi rorátéra	<i>Maria, sey gegrüßet</i>	D1	40	295	8	5	3
3. karácsony	<i>Dies ist der Tag von Gott gemacht</i>	D1	42	162	–	–	6
4. nagyböjt	<i>Laß mich deine Leiden singen</i>	D1	92	191	45	44	25
5. Stabat Mater	<i>Bei dem Kreuz mit nassen Wangen</i>	MT / R	57	194	33	31	–
6. húsvét éjszakája	<i>Der Heiland ist erstanden</i>	D1 / MT	93	206– 208	–	61	–
7. pünkösöd	<i>Komm, heiliger Geist! O dritte Person</i>	D1	28	225	–	71	41
8. Úrnapján (Lauda Sion)	<i>Deinem Heiland, deinem Lehrer</i>	D2 / R	39	52	–	100	46
9. szentségi ének	<i>O Engel Gottes eilt her-nieder</i>	D2	24	53	–	110	–
10. szentségi ének	<i>Komm o fromme Christen-schaar</i>	D2	22	–	–	109	–
11. áldás előtt	<i>Wir ehren dich (Wir beten an dich)</i>	WK	63	–	102	120, 119	61a, 61b
12. áldás alatt	<i>Singt, heilig, heilig (Heilig, heilig, heilig)</i>	WK	80	5	90	104, 105	52
13. áldás után	<i>Verlaß uns nimmer mehr</i>	WK	32	–	–	–	136
14. áldás után	<i>Segne Jesu deine Heerde</i>	D2 / MT / IF	35	–	–	–	–
15. Mária-ének	<i>Ihr Kräfte der Seelen</i>	D1	11	–	139	173	83
16. prédikációra vagy misére	<i>In Gott des Vaters und des Sohns</i>	D1	82	99	75	85	128
17. könyörgőnapok	<i>Strenger Richter aller Sünder</i>	MT / D2 / IF	54	120	206	236	121
18. bűnbánati ének	<i>Selig, himmlisch ist das Leben</i>	D2	21	–	205	55	–
19. Te Deum	<i>Großer Gott, wir loben dich</i>	D2 / MT / IF	93	94	82, 83	96, 97	122, 123
20. hit, remény, szeretet	<i>Herr, ich glaube, Herr, ich hoffe</i>	MT / IF / WK	45	108	–	74	–
21. nagyheti lelkinapokon	<i>Miserere, miserere</i>	WK	24	–	–	–	–
22. miseének	<i>Kommt, lasset uns Gott ehren</i>	WK	11	–	76	–	131
23. miseének	<i>Wir werfen uns darnieder</i>	MT / IF	118	42	80	95	134

A „felvilágosult” énekkészlet legnépszerűbb énekei egy kis, viszonylag ke-
rek készletet alkotnak: két miseének a mise egyes részeihez, 8 ének az egyházi
év legfontosabb ünnepeihez, 6 (+1) szentségi ének és 7 ének különböző alkal-
makra, köztük egy Mária-ének.

Eredetüket tekintve a bécsi konzisztórium által szorgalmazott kiadványokból származnak: Denis két énekeskönyvéből és az 1781-es gyűjteményből. Mindkét énekeskönyv zömmel ismert dallamokra közöl részint ismert, részint új szöveget. Mária Terézia énekeskönyvéből, amely teljesen új dallamokat ajánl, összesen 4 ének van jelen, ezek közül egyik se új ének, mindegyik átvétel egy másik könyvből.

Összefoglalva azt mondhatjuk: a nép nem volt fogékony a teljes énekkészlet-cserére. Szívesen fogadott új szövegeket, de az új dallamokkal szemben gyakran a régieket részesítette előnyben. A durva és erőszakos reformot nem fogadta el, a fokozatos, a hagyománnyal kapcsolatban maradó újítást igen. Ignaz Franz jól rímelt, de kissé naiv szövegeivel szemben —ezek jó része iskolásoknak készült— általában Denis spirituálisabb, elegánsabb szövegeit részesítette előnyben. Ignaz Franz néhány jól sikerült éneke viszont kiemelkedő népszerűsége tette szert és a műfaj kedvencei közé került. Ilyen például a *Wir werfen uns darnieder* miseének, —amely bizonyára kötelező érvénnyel való elrendelése előtt is ismert és kedvelt éneknek számított—, a *Strenger Richter aller Sünder* bűnbánati ének, a magyar hagyományban is meggyökerezett *Herr, ich glaube, Herr, ich hoffe* (Uram, hiszek és remélek), és nem utolsósorban a verses *Te Deum* (a *Großer Gott wir loben dich*), amely német nyelvterületen máig nagy népszerűségnek örvend — XVI. Benedek pápának is kedves éneke.

Ez az énekkészlet, kiegészítve néhány más forrásból származó darabbal, alkotja azt az énekkincs-magot, amely a XVIII. század végétől a XIX. század hatvanas éveig általánosan, de helyenként a XX. század elejéig meghatározta a katolikus éneklést az egész Habsburg Birodalomban, így nálunk is. Ennek az énekkészletnek nagyobb része az említett időszakban nem csak német szöveggel, hanem magyar fordításban is általános népszerűségnek örvendett hazánkban.

A következő tanulmányban a fent jelzett énekkészlet darabjait és a magyar gyakorlatba való átvételüket fogom bemutatni.

Folytatjuk